

Kv. Demonstrationen 5

Antikvariska förslag till underhålls- och förbättringsåtgärder

Christina Andersson

2021-09-27

Fastighet: Kv Demonstrationen 5

Adress: Strindbergsgatan 54

Stadsdel: Gärdet

Kommun: Stockholm

Kulturrehistorisk klassificering: Fastigheten är markerad med grönt på Stadsmuseets klassificeringskarta, vilket betyder fastighet med bebyggelse av högt kulturrehistoriskt värde och att bebyggelsen bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturrehistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.

Lagskydd: PBL kap. 8 13 § PBL kap 8 14§ och PBL kap. 8 17 §

Stadsplan: För fastigheten gäller Pl.2013-03476 som vann laga kraft 2014-07-22

Riksintresse: Området ingår i Nationalstadsparken som är utpekad som riksintresse i 4 kap. 7 § miljöbalken, p.g.a. att det är ett unikt historiskt landskap med natur- och kulturvärden av nationell betydelse. Enligt miljöbalken får intrång i parklandskap eller naturmiljö inte göras i parken. Inte heller får det historiska landskapets natur- och kulturvärden i övrigt skadas.

Bakgrund: Flerbostadshuset på Strindbergsgatan uppfördes 1935 i tidstypisk arkitektur. Under årens lopp har byggnaden genom renoveringar och vissa ombyggnader förändrat karaktär. Boende önskar därför en antikvarisk underhållsplan för att omhänderta och värna om byggnadens ursprungliga och tidstypiska karaktär.

Beställare: Styrelsen genom Anne Bruzelius.

Sammanställning: Christina Andersson, certifierad som sakkunnig kontrollant av kulturvärden enligt PBL och Boverkets föreskrifter och allmänna råd. Stiftelsen Kulturmiljövård, Byängsgränd 6, Årsta. Telefon: 073-810 80 41 christina.andersson@kmmd.se

Syfte: Syftet med antikvariska förslag är att redogöra för fastighetens kulturrehistoriska värde och ge förslag på åtgärder som främjar byggnadens och miljöns kulturrehistoriska värde. Besök på plats gjordes den 2021-06-02 samt 2021-08-17.

Källor: Stadsmuseets arkiv, SBK, Digitala Kulturrehistoriska klassificeringskartan Dp mapp. Miljöprogram för Gärdet.

Figur 1. Ursnitt ur Stadsmuseets kulturrehistoriska klassificeringskarta.

Röd cirkel visar Kv Demonstrationen 5, dess klassificering och placering i stadsbilden. Huset, ligger i hörnet av De Geersgatan/Strindbergsgatan i anslutning till Tessinparken.

Innehåll

Inledning.....	4
Kulturhistoriskt Värde	4
Plan- och bygglagen.....	4
Områdes historik och karaktär	5
Tidig funktionalism/stildrag.....	7
Kv. Demonstrationen 5.....	8
Värdefulla karaktärsdrag	9
Om arkitekten.....	10
Antikvariska förslag/ underhållsåtgärder	10

Inledning

Stiftelsen Kulturmiljövård har genom Christina Andersson fått i uppdrag av de boende i andelsägarföreningen, Demonstrationen 5, att ge förslag på åtgärder för att bevara och återställa tidstypisk karaktär. Följande utlåtande skall också fungera som kunskapsunderlag och belysa byggnadens värdebärande karaktärsdrag. Rapporten inleds med en beskrivning av kulturhistoriskt värde, gällande lagstiftning och områdesbeskrivning. Därefter beskrivs funktionalismens stildrag, fastigheten och dess kulturhistoriskt värdefulla karaktärsdrag. Avslutningsvis ges förslag på åtgärder.

Kulturhistoriskt Värde

Kulturhistoriskt värde är ett komplext begrepp som inbegriper många skilda delar. Den kulturhistoriska värdebeskrivningen tar fasta på husets eller anläggningens historia och specifika värden som utgör det kulturhistoriska värdet. Ålder, byggnadshistoriska och planeringshistoriska aspekter samt autenticitet, d.v.s. hur välbevarat huset är till konstruktion, utformning och inredning, är viktiga bedömningsgrunder. Är byggnaden unik eller särskilt typisk för sin tid tillmäts detta stor betydelse. Därtill kommer estetiska och kvalitativa värden samt kopplingar till kända personer, företeelser och händelser etc. som förstärkande motiv. Fastighetens betydelse i stadsbilden och den omgivande miljön bidrar också till det kulturhistoriska värdet. Tillägg av senare datum som går att avlägsna och inte medfört ingrepp i äldre stomme eller fast inredning har ofta ingen eller ringa betydelse för bedömningen av det kulturhistoriska värdet, även om det i sig kan anses förfulande. Eftersatt underhåll påverkar inte heller det kulturhistoriska värdet.

Plan- och bygglagen

Kv. Demonstrationen 5 är grönmärkt på gällande klassificeringskarta d.v.s. högt kulturhistoriskt värde och att bebyggelsen bedöms vara särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt. Därmed är följande paragrafer i PBL tillämpliga:

PBL kap 8 13§ (förvanskningsförbud)

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas. Förvanskningsförbudet gäller vid alla ändringar, såväl exteriört som interiört, och oberoende av om en åtgärd är bygglovs- eller anmälningspliktig eller inte.

PBL kap. 8 14 § (anpassat underhåll)

Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt. Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

PBL kap. 8 17 § (varsamhetskrav vid förändring)

Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden. Kravet gäller alla byggnader och vid alla ändringar, såväl vid tillbyggnad som vid ombyggnad och övriga ändringar. Det gäller såväl invändigt som utvändigt och beroende av om en åtgärd är bygglovs- eller anmälningspliktig eller inte. Fastighetsägaren eller byggherren är ansvarig för att lagen efterlevs.

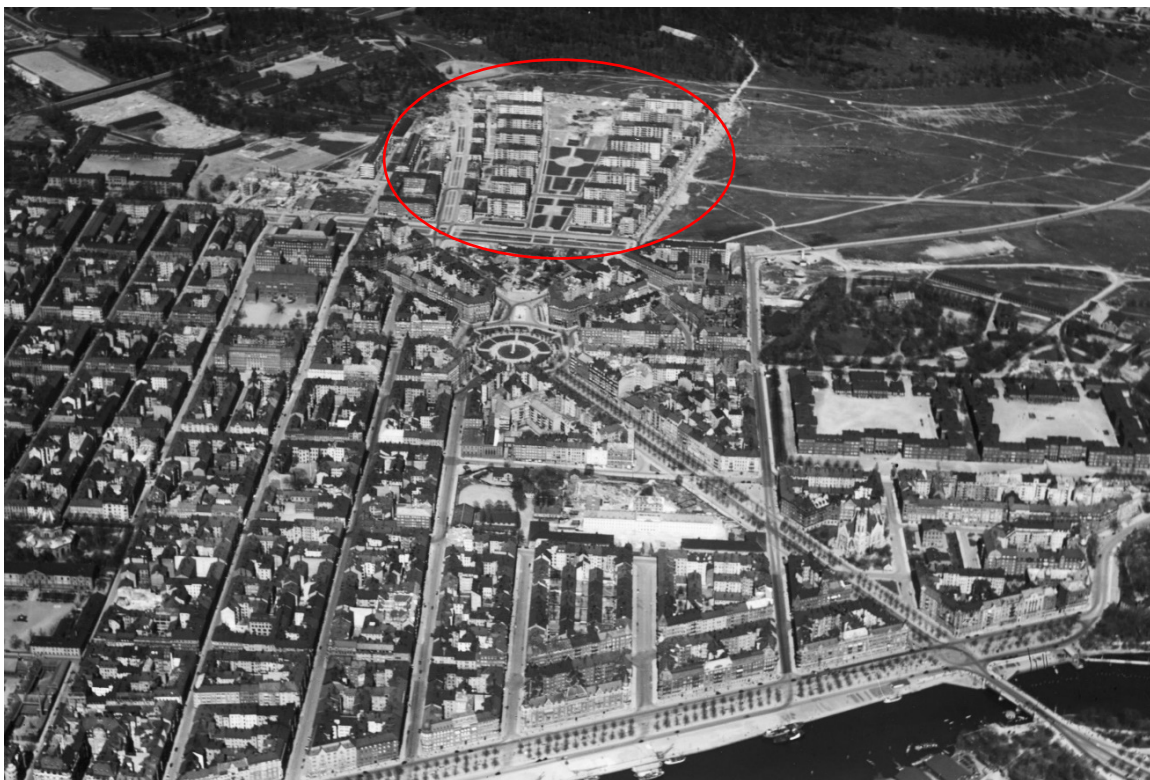
Områdes historik och karaktär

Bebyggelsen på Gärdet tillkom i huvudsak under 1930-talet. Inledningsvis hölls en stadsplanetävling 1928-29. Det vinnande förslaget var framtaget av Arvid Stille. Efter viss omarbetning presenterades förslaget på nytt två år senare (planen fastställdes av Kungl Majt 24/4, 1931).

Karaktäristiskt för nedre Gärdet är att bebyggelsens enhetliga gestaltning. Husen är 16 meter breda och 6--8 våningar höga. Fasaderna är putsade med flacka valmade tak. Ett annat utmärkande drag är balkonger ofta placerade över hörn. Alla lägenheter inreddes redan från början med modern standard, med bland annat badrum och i de flesta hus installerades även hiss. Lägenhetsstorlekarna varierades i samma hus och bottenvåningen inreddes med lokaler för service som butiker, daghem, kontor och hantverkslokaler.

Trots den enhetliga karaktären skiljer sig husen åt, avseende arkitektoniska detaljer, vilket beror på att många olika arkitekter varit involverade, och att området exploaterades av olika byggherrar, både privata ägare och bostadsrättsföreningar. Gemensamt var strävan till ett enhetligt uttryck. Planer för området norr om Tessinparken och Tessinparken tillkom 1936 och 1937.

"Gärdets riksintresse grundas på stadsplanens uppbyggnad med Tessinparken som centralt motiv, de parallella friliggande husraderna som kantar parken och samverkan mellan parken och de planerade gårdarna. Ett genomgående funktionalistiskt formspråk präglar arkitektur och stadsplanemönster och grundlägger monumentaliteten".¹

Figur 2. Flygfoto över Östermalm 1930-tal. Bebyggelsen på Gärdet är ännu inte helt fullbordad. Källa Stockholms läns museums bildarkiv (fotograferat av Ahrenbergs flyg).

¹ Stockholms stadsbyggnadskontor, *Miljöprogram för ett riksintressant område*, 1991.

Figur 3. Utsikt mot De Geersgatan. Källa: Stadsmuseets digitala arkiv. Bildnummer SSMDIA015190S.

Figur 4. Detta fotografi skulle vara fint att förstora och sätta i entrén. Källa: Stadsmuseets digitala arkiv. Bildnummer CR 296. fotograf Gustaf Cronqvist.

*Figur 5. Syren i kvarteret Demonstrationen 5.
Källa Stadsmuseets digitala arkiv.
Bildnummer SSMDIA015191S.*

Tidig funktionalism/stildrag

Husen gavs en enkel och rak grundform utan uttalad fram- eller baksida och utformades för att kunna ses från alla håll. Detta blir tydligt när man studerar ritningarna och besöker bostadshuset på Strindbergsgatan 54.

Fasaderna slätputsades med kalkbruk och avfärgades med kalkfärg i ljusa färger. Balkonger är decenniets mest karaktäristiska och formskapande byggnadsdel. Dessa är ofta placerade över hörn och ofta samkomponerade med fasaderna och utgör på så sett en del i fasadarkitekturen. Burspråk kombinerades ofta med balkonger.

Entréerna utformades efter funktionalistiska principer, där idén om ljus och luft sätter avtryck. Större delen av entrépartiet utgörs av glas som dagtid släpper in dagsljus och kvällstid fungerar som en välkomnande lykta med trapphusbelysningen inifrån. Glasen sitter i ramar av ek ofta med en indragen placering i huskroppen. Handtagen utformades ofta olika på insida och utsida. På 1930-talet övergår fönsterglasets från att ha tillverkats hantverksmässigt till att tillverkas maskinellt. Det maskindragna glasets rutor kan göras mycket stora.

Trapphusen utformas ljusa, enkla och stilrena. Till en början är trapphusen dagsbelysta men successivt placeras allt fler trapphus i husets inre. Det elektriska ljuset anses ersätta behovet av dagsljus. Golv och trappor kläs med marmor eller ljus cementmosaik. Många trapphusväggar målas i kraftig grön eller gulbeige kulör med olje- eller kalkfärg direkt på en slät putsyta. Ett klassiskt material som "stucco lustrato" användes på modernt sätt i enfärgat grönt, turkos eller grått i hus på Gärdet och Norr Mälarstrand. Hiss nås vanligen en halvtrappa upp och är öppet placerad i trappspindeln. Hissfronten är utformad i svart smide och nät eller i blankpolerad rostfritt stål. Inredningen består av boasering med slät träfaner.

Handledaren i trappan är vanligtvis individuellt utformad. Handledaren är gjord av trä, järn eller rostfritt stål eller en kombination av dessa. Trapphusarmaturen kännetecknas av lampetter pendelgloben med opalglas är vanlig, ibland omgiven av Saturnusring i frostat glas. Sopnedkassen hade introducerats redan på 1920-talet och fanns vanligen på varje våningsplan eller i trapploppet. Luckorna är utformade i aluminium eller stål och finns i många olika detaljutformningar. Påkostade trapphus är

ofta försedda med utsmyckningar i form av målningar eller reliefer. Takmålningar är vanliga och kan visa stjärnbilder, kvinnofigurer, himlabilder eller vara målade i samma kulörer som väggarna i övrigt.

Dörrtrycken är utformade i rostfritt eller förkromat stål. Ringklockan är tillverkad i rostfritt eller förkromat stål och monteras på fodret vid lägenhetsdörren. Släta enkla brevinkast är vanliga. Lägenhetsdörrarna blir under decenniet successivt enklare. Påkostade dörrar är gjorda i ek men många är tillverkade i furu och betsade eller ådringsmålade för att efterlikna ädlare träslag. Enkla foder och socklar i trä målas i dörrbladets kulör.

Kv. Demonstrationen 5

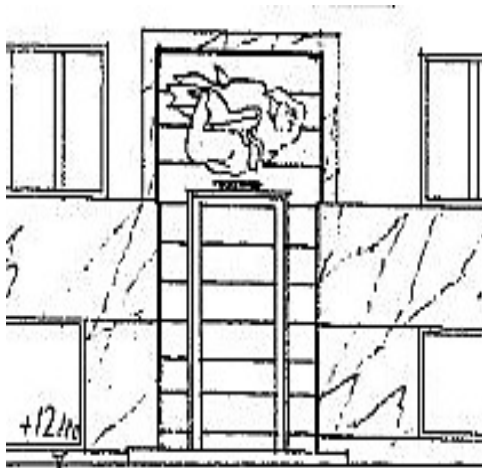
Bostadshuset på Strindbergsgatan 54, uppfördes 1932 efter ritningar av arkitekten Joel Lundeqvist. Byggherre var Hugo Josephson och byggmästare Edward Johannisson och G F Liberg. Byggnaden har åtta våningar med souterräng. Bottenvåningen är klädd med natursten. Övrig fasad är slätputsad i en ljus gul kulör och karaktäriseras av rundade balkonger placerade över hörn mot De Geersgatan. På fasaden mot Strindbergsgatan artikuleras fasaden av ett kantigt burspråk som avslutas av balkong. Även fasaden mot gården har burspråk som avslutas högt upp av balkong. Ursprungligen fanns också fönster mot gården, med ljusinsläpp in till trapphuset (se figur 4). Fönstren har två lufter och är placerade i fönsterband, målade i brun kulör. Taket har taktäckning av skiffer. Entrén mot gatan bevarar, naturstensomfattning, dörrpartiet är utbytt, men var ursprungligen i trä och glas (dörromfattningen i ek är bevarad). Ett annat viktigt karaktärsdrag är de rundade skärmtaken till bottenvåningens lokaler.

Vid uppförandet av huset fanns lägenheter om 1, rum och kök, 2 rum och kök, 3 rum och kök respektive 1 rum med kokvrå. Vidare tvättstuga på vinden förråd samt lokaler i bottenvåningen.

Stadsmuseet inventerade byggnaden 1984. Tyvärr fotograferades inte den ursprungliga entrédörren i trä och glas som vid tidpunkten fortfarande fanns kvar. Trapphusets entréhall hade vid inventeringen vit stänkmålning.

Figur 6. Detalj av huvudentré belägen mot Strindbergsgatan. Portomfattningen i ek är bevarad, men entrépartiet på senare tid utbytt mot eloxerad aluminium. Figur 7. ursprunglig entréport mot gården. Lägg märke till ursprungliga skärmtak.

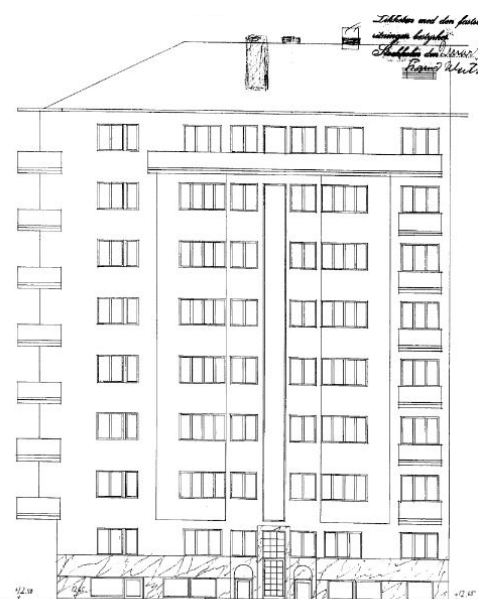

Figur 8. Till vänster ses arkitektens ursprungliga ritning till hur han tänkt sig entrépartiets gestaltning. Motivet realiserades aldrig, men ger oss en idé om Lundeqvists ambitioner.

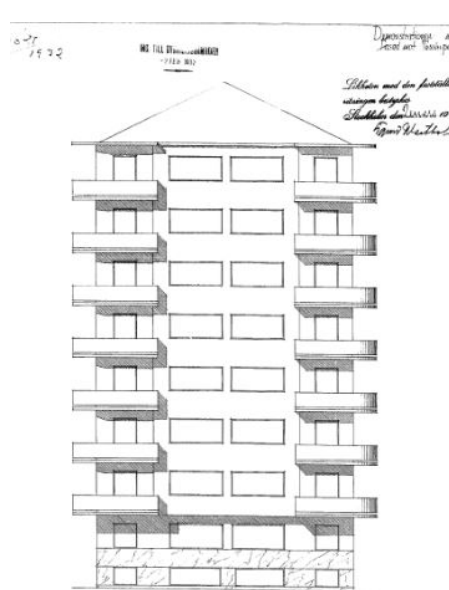
Vid en sökning i SVD's arkiv påträffas två artiklar som rör samarbete mellan arkitekten och konstnären Stig Blomberg (kanske var tanken att Blomberg skulle utföra dekorationen).

Figur 9. Arkitekten ritade även Generaltullstyrelsens hus på Österlånggatan 47 i Gamla stan. Huset i Gamla stan har en skulptur ovan portalen (som ritades av arkitekten, men tillverkades av konstnären Stig Blomberg). Skulpturen har vissa likheter med denna ritning "sjöjungfru" motiv.

Figur 9. Ursprunglig fasadritning av fasaden mot gården, signerad Joel Lundeqvist. Källa: SBK.

Figur 10. Fastighetens gavel mot De Geersgatan Källa: SBK.

Värdefulla karaktärsdrag

Byggnadens värdefulla karaktärsdrag utgörs av ursprunglig stomme, fasadmateriäl i form av natursten och ljus puts, fönstersättning och ursprungliga fönster i trä. Rundade balkonger med fronter som inte täcker balkongplattan (balkongerna har på senare tid renoverats men i enlighet med ursprunglig

karaktär, vilket är positivt). Ursprunglig ekport mot gården samt bevarat fönsterparti och portomfattning i ek, mot Strindbergsgatan. Takets siluett och taktäckning av skiffer.

Interiörens värdebärare är, trapphusets vita marmor, på golv och trappor. Ursprunglig profilerad golvsockel och dörrfoder i ek. Ledstång i trappan som har ett arbetat utförande samt ursprungliga sopnedkast (dessa är plomberade men är en viktig detalj för förståelsen av husets historia). Lampetter entréhall (ursprungliga) och i trappan (lampetter i trapphuset är möjligen inte ursprungliga, men passar husets stil).

Om arkitekten

Joel Lundeqvist (1894- 1947), föddes i Stockholm. Efter studentexamen vid Norra Real, studerade Lundeqvist vidare vid Tekniska högskolan där han tog examen 1918. Efter några års ytterligare studier vid konstakademin startade han egen verksamhet. År 1931 blev han också arkitekt vid Byggnadsstyrelsen. Bland mer kända arbeten märks ritningarna till Statens Veterinärbakteriologiska anstalt.

Flertalet av hans verk är utformade i tidstypisk funktionalistisk stil, men han hade sina rötter i 1920-talsklassicismen. Till Skänninges 400-årsjubileum, som firades 1929 och sammanföll med Östergötlands länslantbruksmöte, ritade Lundeqvist utställningsområdet, som var ett avstamp till Stockholmsutställningen 1930 i att introducera funktionalismen i Sverige. Lundeqvist var även utställningsarkitekt vid Örebroutställningen 1928.²

Antikvariska förslag/ underhållsåtgärder

Sten

Entréportalens naturstensomfattning uppvisar tidigare håltagningar. För en snyggare entré, anlita en stenkonservator, som lagar återställer misspdydande håltagningar. En duktig målerikonservator kan också utföra arbetet. En stenkonservator kan även återställa skadade trappsteg i trapphuset.

Dörrar

Entréporten mot Strindbergsgatan har på senare tid bytts ut. För ett enhetligare och mer påkostat utseende återställ dörrpartiet med glasade ekportar. Utgå från befintlig utformning eller dörren mot gården som är original. Kv Demonstrationen 8, bevarar en entréport (Värtavägen 15) som kan ge vägledning inför beslut, se bildbilaga. Ursprunglig entrédörr mot gården slipas ock lackas åter.

Ursprungliga dörrar i den övre källaren bevaras. Bostadsentréerna är utbytta till säkerhetsdörrar, men bevarar ursprungliga karmar. I nuläget bevaras dörrarna, en målare kan bättringsmåla de dörrar som uppvisar slitage. Nuvarande dörrhandtag passar huset. Vid framtida dörrbyte, se bildbilaga med förslag.

Belysning

Belysningsarmaturer utanför porten byts ut mot, tidstypiska armaturer, se bildbilaga med förslag.

Elementskydd

Entréhallens element utrustas med elementskydd, se bildbilaga med förslag.

² Joel Lundeqvist, SVD 1947-11-21. S 14

Arkiv

En arkivsökning på stadsmuseets digitala arkiv har tyvärr inte resulterat i så många intressanta fotografier av huset, figur 4 (Bildnummer CR 296) är ett exempel på fotografi som kan förstoras och bli en tavla i entrén. Vid inventeringen som gjordes av stadsmuseet på 1980-talet, finns två fotografier bildnummer S 84-0514/26 a samt S 84-0514/23a.

Hiss

Bostadshusets hiss är i originalutförande och bör bevaras/renoveras.

Färgsättning

Nuvarande färgsättning entréhall NCS S 1502-R

Våningsplan NCS S 1505-Y40 R

Trappväggar gula NCS 1010-Y 30R

Trappväggar orange NCS S 2040-Y 40R

I tvättstuga och i källaren är väggarna vita. Antikvariskt förslag är att trapphus på sikt målas om. I tvättstugan kan man med fördel måla en fondvägg för att få in lite färg. I samband med ommålning kan även den utvändiga hisskorgen fräschas upp, likt befintlig.

Ursprungligen var många av Gärdets trapphus/entréhallar utförda i "stucco lustro" den högblankaytan är ett utmärkande drag. Mot bakgrund av detta föreslås att extra omsorg läggs på entréhallen. Duktiga målerifirmor behärskar tekniken. Vidare föreslås att man fortsätter med två olika kulörer i trapploppen. Se förslag och inspirationsbilder i bildbilagan.

Ledstänger i trappan

Arbetat utförande, värna dessa. Ingen åtgärd behövs i nuläget.

Bildbilaga med förslag

Entrédörr i ek förslag

Belysningsarmaturer vid entrédörr

Förslagen är hämtade från Nacka byggnadsvård och Antikmagasinet

Nacka byggnadsvårds funkislampa 2515 kr

Antikmagasinets lampa i krom kostar 1690 kr

Antikmagasinet marin utomhusarmatur 1890 kr

Elementskydd, olika förslag

Ovan ses olika exempel på elementskydd. Om ni önskar ett elementskydd som harmoniserar med namnskyltstavlan välj ett i trä. De andra exemplen kommer från "funkishus". Kv Demonstrationen 6, bevarar ett ursprungligt elementskydd som för tankarna till "Swedish Grace"

Färgsättningsförslag och inspiration

Lägg märke till att även taket i entrén är färgsatt. Den blank ytan är typisk för tiden. Se även de ursprungliga entredörrarna och belysningsarmatur.

Samma trapphus som ovan, med utsikt mot entréparti och gata.

Ett annat exempel på funkistrapphus med målat tak och den klassiska "Saturnuslampan". Lägg märke till väggarnas blankpolerade yta.

Entréhall:

NCS S 3005-G80Y

NCS S 2010-G90Y

Del av trapphus

NCS S 0603-Y40R

Samma kulörer används i trapphuset, men delas upp på samma sätt som i dag.

I partiet som ursprungligen hade fönster, målas en varm vit kulör (NCS S 0603-Y40R). Möjligen kan även vilplanen målas varmvita och trappornas väggar färgsättas.

*Ovan ses tre olika typer av entrédörrar som
fanns under 1030-talet. Till vänster ses en
säkerhetsdörr som är tillverkad enligt äldre
förlaga. Exemplet på dörrar är hämtat ur
boken Tidstypiskt, Arkitekturdetaljer i
flerbostadshus 1880-1980.*

*Vid byte av dörrar är förslaget att välja en tre
speglar eller helt slät.*

Exempel på väggmonterad stol,
som skulle kunna placeras i
trapphusets nischer. Stolen är
modern men utformad i klassisk
design och kommer från företaget
Edblad.

Pris ca 1500 kr

Duktiga hantverkare är anslutna till Fibor. Vid kommande trapphusrenovering besök Fibors hemsida och sök på måleri.

<https://fibor.org/>

Lycka till!

Christina Andersson
Byggnadsantikvarie
Sakkunnig avseende kulturvärden - behörighet K